

مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای
سال ششم، شماره بیست و سوم، زمستان ۱۳۹۳

تحلیلی بر رفتار زیست محیطی شهروندان اصفهان و عوامل موثر بر آن

منصور حقیقتیان: دانشیار جامعه شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، دهقان، ایران*

دریافت: ۱۳۹۳/۲/۳ - پذیرش: ۱۳۹۳/۱۰/۲۱، صص ۱۴۴-۱۳۳

چکیده

مسئله کم آبی در چند سال گذشته و خشک شدن زاینده رود، مسائل و مشکلات زیست محیطی را برای شهروندان اصفهان بسیار ملموس و واقعی نموده است. مسائل زیست محیطی دیگر نیز مانند آلودگی هوا و تخریب منابع طبیعی اخیراً بیشتر مورد توجه قرار گرفته اند. مسئله مهم در این زمینه این است که این مشکلات به چه میزان بر رفتارهای زیست محیطی افراد تاثیر می‌گذارند. تحقیق حاضر با هدف بررسی عوامل تاثیر گذار بر رفتار زیست محیطی شهروندان اصفهان صورت گرفته است. جامعه آماری تحقیق شامل همه افراد ۱۰ سال و بالاتر ساکن در شهر اصفهان است که از بین آنها با استفاده از فرمول کوکران ۳۷۶ نفر به عنوان نمونه و با شیوه نمونه گیری تصادفی انتخاب شدند. روش تحقیق پیمایشی و ابزار اندازه گیری متغیرها پرسشنامه بود. ابزار تحقیق از اعتبار صوری برخوردار بود و آلفای کرونباخ پایایی متغیرها از آستانه ۰/۷ بالاتر بودند. نتایج تحقیق نشان داد که میانگین رفتار زیست محیطی پاسخگویان در حد متوسط بود و اینکه متغیر رفتار زیست محیطی با متغیرهای دینداری ($R=0/249$)، نگرش زیست محیطی ($R=0/167$)، دانش زیست محیطی ($R=0/285$)، درآمد ($R=-0/18$)، و تحصیلات ($R=0/052$) رابطه معنادار داشت ولی بین متغیرهای سن، جنسیت، تاهل و رفتار زیست محیطی رابطه‌ای دیده نشد.

واژه‌های کلیدی: رفتار زیست محیطی، دانش زیست محیطی، نگرش زیست محیطی، دینداری، تحصیلات، درآمد

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

امروزه محیط زیست در سطح ملی و هم‌چنین در سطح جهانی در معرض تهدیدهای فراوانی قرار گرفته است. افزایش انواع آلودگی‌ها، گرم شدن درجه حرارت کره زمین، کاهش یافتن بسیاری از منابع طبیعی و ازدیاد جمعیت از جمله مواردی هستند که محیط زیست انسانی را با مشکل‌های زیادی روبرو ساخته و بعضاً مانند مسأله آب، حالت بحرانی نیز به خود گرفته‌اند. کره زمین در حال گرم‌تر شدن است و جنگل‌های بسیاری از بین رفته یا در حال از بین رفتن هستند. لایه اوزون که از کره زمین را در برابر آثار مخرب اشعه ماوراء بنفش نور خورشید محافظت می‌کند، هر روزه نازکتر می‌شود و احتمال بروز بسیاری از بیماری‌ها را افزایش می‌دهد. از بین رفتن جنگل‌ها و افزایش بیابان‌ها، امکان زندگی و کشت محصولات کشاورزی را هر چه بیشتر با مشکل روبرو می‌سازد. هجوم مردم به شهرها و تکیه هر چه بیشتر بر تولید صنعتی نیز مشکلات فراوانی از جمله آلودگی هوا، آلودگی آب، و کاهش کیفیت مسکن را به دنبال داشته است، به طوری که مثلاً گفته می‌شود ظرفیت زیستی شهر تهران در سال ۱۳۷۵ به پایان رسیده بود و توسعه و افزایش جمعیت آن باید در همان سال متوقف می‌شد (رنجبران، ۱۳۹۳: ۸۱).

هم‌چنین باید ذکر شود که براساس گزارش سازمان‌های بین‌المللی، رتبه ایران در حوزه عملکرد محیط زیست در سال ۲۰۰۶، ۵۳ بوده که این رتبه در سال ۲۰۰۸ به ۶۷ و در سال ۲۰۱۰ به ۷۸ سقوط کرده

است. مهم‌ترین بحران‌های زیست محیطی در ایران مربوط می‌شوند به:

- خشک شدن تالاب‌ها و دریاچه‌ها: به جز خشک سالی‌های پیاپی، عوامل انسانی نیز در خشکاندن و نابود سازی بسیاری از تالاب‌ها موثر بوده است، احداث سد بر روی رودخانه‌هایی که آب تالاب‌ها را تامین می‌کرد و انجام فعالیت‌های عمرانی، صنعتی و راه‌سازی در حاشیه این تالاب‌ها به محیط زیست و حیات وحش آن‌ها آسیب‌های جدی وارد کرده است.

- تردد سی هزار کشتی در منطقه خاورمیانه که کار انتقال شصت درصد نفت دنیا را بر عهده دارند، کشتی‌هایی که عمری بالای ۲۰ سال دارند و لوله‌های فرسوده انتقال نفت، باعث آلودگی محیط زیست می‌شوند.

- تخمین زده می‌شود که سالانه حدود دو میلیارد تن فرسایش خاک در ایران رخ می‌دهد که از میانگین کشورهای آسیایی بالاتر و حدود شش برابر میانگین جهانی است.

- از نظر آلودگی هوا نیز آمارها نشان می‌دهند که ایران در میان یازده کشور نخست منتشرکننده گاز دی اکسید کربن است و روند تولید و انتشار گازهای گلخانه‌ای در ایران از سال ۱۹۹۰ تاکنون بیش از صد درصد بوده است. (به نقل از جعفری نیا، ۱۳۹۱: ۱۳).

درباره شهر اصفهان نیز می‌توان گفت که چند سالی است که اصفهان در زمینه مسأله آلودگی هوا با شهر تهران بر سر رتبه اول کشوری رقابت دارد و این که وارونگی هوای شهر اصفهان در سال ۱۳۹۰ بیشتر از شهرهای بزرگ و صنعتی دیگر ایران بود و استان

کلاتتری و همکاران (۲۰۰۷) در "عوامل اجتماعی اثر گذار بر رفتار زیست محیطی ساکنان شهری: مورد مطالعه شهر تهران" با به کارگیری یک نمونه ۱۲۰۰ نفری از ساکنان شهر تهران، دانش، نگرش، و رفتار زیست محیطی آنها را مورد مطالعه قرار دارند. نتایج تحقیق آنها نشان داد که متغیرهای سن، جنسیت، درآمد، تحصیلات، دانش پایه ای از مسائل زیست محیطی، نگرش‌های زیست محیطی، و احساس نگرانی نسبت به محیط بر رفتار زیست محیطی آنها تاثیر معنادار داشته است.

صالحی و پازوکی نژاد (۱۳۹۳: ۷۱) در تحقیق خود با عنوان "تحلیل عوامل اجتماعی موثر بر نگرش و عملکرد زیست محیطی دانشجویان" با به کارگیری یک نمونه ۴۰۶ نفری از دانشجویان دانشگاه‌های دولتی استان مازندران، به این نتیجه رسیدند که نگرش دانشجویان نسبت به محیط زیست مثبت بود ولی دانشجویان به رفتارهای زیست محیطی چندان پای بند نبودند. دانشجویان ساکن شهر در مقایسه با دانشجویان ساکن روستاها، رفتار زیست محیطی مطلوب تری داشتند. نگرش و عملکرد زیست محیطی براساس جنسیت تفاوت معناداری نداشت و در آخر اینکه رسانه‌های دیداری منبع اصلی کسب اطلاعات زیست محیطی اکثر دانشجویان بود.

فرهمنده و همکاران (۱۳۹۳: ۱۱۱) در مقاله خود با عنوان "بررسی عوامل اجتماعی موثر بر رفتارهای زیست محیطی (مورد مطالعه: شهروندان شهر یزد)" با استفاده از یک نمونه ۳۲۳ نفری از شهر یزد که به صورت تصادفی خوشه ای انتخاب شده بودند به این نتیجه

اصفهان در سال‌های ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱ و ۹۲ به ترتیب ۴۴، ۲۵، ۱۸، ۴ و ۲ روز هوای پاک داشته است و آنکه عامل اصلی آلودگی هوای اصفهان، ۷۵ درصد به علت تردد خودروها و ۲۵ درصد به علت فعالیت کارخانه‌ها در شهر بوده است (به نقل از حقیقتیان و همکاران، ۱۳۹۳). بنابراین به نظر می‌رسد که در ایجاد آلودگی‌های محیط زیستی، علاوه بر عوامل ساختاری، رفتار و نحوه عملکرد انسانی نیز تاثیر گذار باشند و اگر انسان‌ها رفتارهای موافق محیط زیست از خود بروز بدهند، بسیاری از مشکلات می‌توانند بهتر مدیریت شده و کاهش یابند. از این رهدف تحقیق حاضر بررسی میزان رفتارهای زیست محیطی ساکنان شهر اصفهان و برخی عوامل تاثیر گذار بر آن است.

۱-۲- پیشینه تحقیق

شیبوی و پراهادا (۲۰۰۷) در تحقیق خود با عنوان "تاثیر جنسیت و نوع مدرسه بر نگرش زیست محیطی معلمان ایران و هند" با به کارگیری مقیاس نگرش زیست محیطی که در سال ۲۰۰۱ توسط حسن تاج ساخته شده بود، نگرش زیست محیطی معلمان مقطع راهنمایی مدارس دو شهر تهران (ایران) و میسور (هند) را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج تحقیق نشان داد که هر چند نگرش معلمان در هر دو شهر در سطح متوسط بود، اما تعداد معلمان هندی که نگرش‌های زیست محیطی در سطح بالا داشتند در مقایسه با شهر تهران، بیشتر بودند و متغیر جنسیت نیز تاثیر معنادار بر نگرش‌های زیست محیطی داشت به این صورت که زنان عموماً نگرش‌های مثبت تری داشتند.

رسیدند که بین متغیرهای سن، آگاهی زیست محیطی، فرد گرایی، رضایت از زندگی و رفتارهای زیست محیطی رابطه معنادار وجود داشت. آنها هم چنین دریافتند که بین زنان و مردان از نظر رفتارهای زیست محیطی تفاوت معنادار وجود داشت. نتایج تحلیل رگرسیونی حاکی از آن بود که متغیرهای مستقل مجموعاً توانسته بودند ۲۸ درصد تغییرات متغیر وابسته یعنی رفتار زیست محیطی را تبیین کنند.

شاهنوشی و عبداللهی (۱۳۸۶: ۲۶) در تحقیق خود با عنوان "تحلیلی بر فرهنگ زیست محیطی مردم اصفهان و برخی عوامل موثر بر آن" فرهنگ زیست محیطی را با سه شاخص آگاهی زیست محیطی، نگرش زیست محیطی و رفتار زیست محیطی مورد سنجش قرار دادند. نمونه تحقیق شامل ۴۰۰ نفر از افراد ۱۵ سال و بالاتر بود که به شیوه ترکیبی خوشه‌ای - طبقه‌ای انتخاب شده‌اند. نتایج تحقیق نشان دهنده تأثیر سن، سطح تحصیلات، نوع تحصیلات، محل تولد، پایگاه اقتصادی - اجتماعی بر فرهنگ زیست محیطی افراد بود سطح آگاهی زیست محیطی اکثر افراد در حد متوسط و میانگین نمره فرهنگ زیست محیطی افراد ۱/۷۹ بود و تفاوت معناداری بین زنان و مردان از این نظر مشاهده نگردید.

در یک جمع بندی کلی از نتایج تحقیقات بررسی شده می‌توان بیان داشت که هر چند انجام گرفتن این تحقیقات نشان از اهمیت یافتن مسائل زیست محیطی در حوزه‌های علمی ایران دارد ولی نتایج به دست آمده، متفاوت و در برخی موارد ناهمگون هستند. برای مثال، در حالی که شیوی و پراهادا (۲۰۰۷) و کلاتری و

همکاران (۲۰۰۷) رابطه بین جنسیت و رفتار زیست محیطی را معنادار یافتند، صادقی و پازوکی نژاد (۱۳۹۳) چنین رابطه معناداری را در تحقیق خود نیافتند. به علاوه اینکه متغیرهای در نظر گرفته شده به قدری گوناگون هستند که مقایسه نتایج تحقیقات مختلف با یکدیگر را با مشکل روبرو می‌سازد. بنابراین انجام تحقیقات بیشتر در مورد مسائل زیست محیطی می‌تواند به روشن شدن رابطه متغیرهای گوناگون کمک کند، و در این راستا است که تحقیق حاضر نیز صورت گرفته است.

۱-۳- روش تحقیق

روش تحقیق در این پروژه، پیمایش و ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه بود. جامعه آماری تحقیق شامل همه شهروندان ۱۰ سال و بالاتر ساکن در مناطق ۱۵ گانه شهر اصفهان می‌شود که تعداد آنها در سال ۱۳۹۰ برابر ۱/۶۶۳/۸۳۴ نفر بود (آمارنامه شهر اصفهان، ۱۳۹۱: ۵۱). حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۲۱ نفر شد که جهت جبران ریزش احتمالی پاسخگویان، ۴۰۰ عدد پرسشنامه توزیع گردید که نهایتاً ۳۷۶ پرسشنامه برای تجزیه و تحلیل مناسب تشخیص داده شد. برای نمونه‌گیری، شهر به سه منطقه متفاوت از نظر موقعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تقسیم شد (آقاسی، ۱۳۹۳: ۱۰۳) که از هر منطقه دو ناحیه و از هر ناحیه براساس جمعیت آن نمونه‌ها به صورت تصادفی انتخاب شدند.

در تحقیق حاضر با توجه به ادبیات تجربی تحقیق، متغیرهای سن، جنسیت، تاهل، تحصیلات، درآمد، دانش زیست محیطی، میزان دینداری و نگرش زیست

غذایی پیشی می‌گیرد و باعث مشکلاتی مانند قحطی، گرسنگی، شیوع امراض و مرگ و میر، و جنگ می‌شود. بنابراین اگر انسان‌ها دوست ندارند با این مشکلات مواجه شوند بهتر است که افزایش جمعیت خود را کنترل کنند (ویکنز، ۲۰۱۱: ۷۹-۸۴). البته، با دیدگاه خوش بینانه ای که انسان، توسعه صنعت، و علم وجود داشت، هشدارهای مالتوس و طرفدارانش راه به جایی نبرد و عقیده غالب برای این بود که انسان مدرن محدودیت‌های طبیعت را در می‌نوردد و مانند موجودات دیگر نیست که تابع قوانین طبیعت باشد. این دیدگاه استثناء گرایی انسانی^۱ مطرح می‌کرد که هر چند انسان بدون بال و بدون آبشش متولد شده است ولی توانسته فراتر از ماهی‌ها به قعر اقیانوس و بالاتر از پرندگان در اوج آسمانها پرواز کند و تمامی محدودیت‌هایی را که طبیعت خواسته بر او تحمیل کند را به کنار زده و بر آنها چیره شده است (ساتن، ۱۳۹۲: ۸۷). بنابراین رقابت در توسعه اقتصادی و تلاش برای هر چه بیشتر پیشرفت کردن، کشورهای جهان را بر آن داشت تا بدون تعمیق درباره پی آمدهای محیطی فعالیت‌های خود، نهایت بهره برداری را از پیشرفت‌های علمی و فنی داشته باشند و این مسأله بعد از جنگ جهانی دوم شدت بیشتری هم گرفت. صنایع، تکنولوژی‌ها و اکتشافات جدید علمی، اشتهای سیری ناپذیر انسانها و رقابت بی پایان آنها در مالکیت و بهره برداری از منابع طبیعی و حس سودجوی و افزون طلبی سرمایه داران و تولید کنندگان بزرگ روز به روز بر معضلات و تخریب محیط زیست می‌افزود و رشد

محیطی به عنوان متغیرهای مستقل و رفتار زیست محیطی به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شدند. دانش زیست محیطی افراد با ۶ سؤال، نگرش زیست محیطی با ۱۴ سؤال (پرسشنامه استاندارد دانیار و همکاران، ۱۹۸۷) و رفتار زیست محیطی با ۱۵ سؤال مورد سنجش قرار گرفتند برای سنجش دینداری از مدل گلاک و استارک (۱۹۶۵) استفاده شد که از جمله پرکاربردترین مدل‌های سنجش دینداری در بین پژوهشگران ایران است (به نقل از سراج زاده و پویافر، ۱۳۸۶: ۴۴) و دارای پنج بعد یا بخش (اعتقادی، پیامدی، تجربی-عاطفی، دانشی و مناسکی) است. آلفای کرونباخ پایایی آن در مطالعه سراج زاده و پویا فر (۱۳۸۶: ۶۰) بالای ۰/۹۰ به دست آمد و آلفای آن در تحقیق حاضر (با ۲۰ سؤال) برابر ۰/۸۶ بود. پرسشنامه از اعتبار صوری برخوردار بود و آلفای کرونباخ پایایی دانش زیست محیطی ۰/۸۲، نگرش زیست محیطی ۰/۷۶ و رفتار زیست محیطی ۰/۷۸ بود.

۲- مبانی نظری تحقیق

بحث درباره محدودیت‌های منابع طبیعی جوامع و نیاز به محدود سازی رشد جمعیت یا به عبارت دیگر نا همخوانی افزایش جمعیت با توسعه منابع طبیعی از موضوع‌های باسابقه علوم اجتماعی است و شاید بتوان بیان داشت که ابتدا در دیدگاه‌های جمعیت شناختی توماس مالتوس در قرن ۱۹ مطرح شد. به طور خلاصه، مالتوس بحث می‌کرد که افزایش جمعیت، به صورت بالقوه، به صورت تصاعد هندسی است در صورتی که افزایش مواد غذایی به صورت تصاعد حسابی صورت می‌گیرد و در نتیجه افزایش جمعیت از افزایش مواد

درختان را نیز نابود می‌کنند و باعث از بین رفتن پرندگان، که معمولا در بهار آواز می‌خوانند، نیز می‌شوند (به نقل از حقیقتیان، ۱۹۹۸: ۳۶). سپس در سال ۱۹۶۸، گارت‌هاردین^۵، در کتاب "تراژدی منابع مشترک"^۶ به آثار مخرب افزایش جمعیت بر محیط زیست پرداخت. نکته اساسی او این است که اگر انسانها استفاده از منابع مشترک و طبیعی را صرفا براساس عقلانیت و سود فردی انجام دهند، دیری نخواهد پایید که جمعیت کره زمین از ظرفیت‌های طبیعی آن پیش گرفته و باعث تخریب آن برای همه انسانها خواهد شد (به نقل از ویکز، ۲۰۱۱: ۸۸-۸۷). به تدریج نگرش مردم نسبت به مسائل محیط دچار تحول شد و بسیاری از گروه‌های زیست محیطی برای بالا بردن آگاهی عمومی تلاش‌های زیادی را آغاز کردند. فشار مردم، سیاست ورزان و صاحبان صنایع را مجبور کردند که نسبت به محیط زیست رویکرد مسئولانه تری داشته باشند و در کاهش آلودگی‌ها و جلوگیری از تخریب محیط زیست فعالیت‌های جدی تری انجام دهند. از این رو به تدریج قوانینی برای کاهش این مشکلات وضع گردید (ادلشتاین، ۲۰۰۲: ۶۳). با ایجاد حساسیت نسبت به مسائل زیست محیطی، محققان از رشته‌های گوناگون طرح‌های متفاوتی برای مواجهه شدن با این مشکلات ارائه می‌کردند که اغلب آنها ماهیتی تکنولوژیکی داشت، ولی امروزه باتوجه به هزینه‌های زیاد این گونه طرح‌ها، توجهات به تغییر و دگرگونی شیوه‌های زندگی مردم جلب شده و

جمعیت و افزایش چشمگیر قدرت تولید بشر، آن چنان ابعادی به این تخریب داد که سکونت روی کره زمین مورد تهدید قرار گرفته و حیات و ممت افراد بشر به خطر افتاده است (به نقل از جعفری نیا، ۱۳۹۱: ۲). دیوید کمپ اظهار می‌دارد که در دهه‌های اولیه قرن بیستم فشارهای توسعه صنعتی و کشاورزی به صورت آشکار محیط زیست را تخریب و تهدید می‌کرد اما تشخیص وخامت اوضاع چندان گسترده نبود. آسمان شهرهای بزرگ آمریکای شمالی و اروپا مملو از دود ناشی از سوخت ذغال سنگ در صنایع و مصارف خانگی بود. زمین‌های کشاورزی و بسیاری از جنگل‌ها در سطح جهان به مناطق مسکونی تبدیل شده بودند. ریختن پساب‌های صنعتی به رودخانه‌ها باعث آلوده شدن آبها شده بود. به کارگیری وسیع سموم دفع آفات نباتی، رابطه خانداران با محیط شان را در بسیاری از مناطق برای همیشه دگرگون کرده بود (کمپ، ۲۰۰۴: ۱۹-۱۶).

از میانه قرن بیستم بود که پی آمدهای نگران کننده فعالیت‌های بشری برای محیط زیست توجه بیشتری به خود جلب کرد. شاید بتوان انتشار کتاب "بهار خاموش"^۲ توسط خانم راشل کارسون^۳ در سال ۱۹۶۲ را اولین اقدام در این راستا تلقی نمود. او در اعتراض به استفاده بی رویه از سموم شیمیایی مخصوصا ماده د.د.ت.^۴ برای کشتن آفات نباتی، متذکر شد که این سموم وارد چرخه غذایی انسانها و حیوانات دیگر نیز می‌شوند و علاوه بر از بین بردن آفات نباتی، گیاهان و

5-garrett hardin
6- the tragedy of the commons

2- silent spring
3 Rachel carson
4- D.T.T

جنسیت، میزان تحصیلات، موقعیت اجتماعی، و مذهب افراد نیز می‌تواند بر رفتارهای آن اثرگذار باشد. بسیاری از پژوهشگران بر این عقیده هستند که موضوعات و همچنین مشکلات زیست محیطی خاص کشورهای صنعتی و پیشرفته است و کشورهای در حال توسعه مانند ایران، به واسطه دوران گذار، با مشکلات اجتماعی، اقتصادی، تکنولوژیکی و امثالهم دست به گریبان هستند و در نتیجه در اولویت بندی برای رویارویی با مشکلات، مسایل زیست محیطی در رده‌های پایین تر قرار می‌گیرند. ولی باید اذعان نمود که حتی در این گونه کشورها، پیامدهای مهم و بلند مدت عملکرد انسانها بر روی محیط زیست، امروز با سرعت بیشتری در حال آشکار شدن است به گونه ای که دیگر امروز کسی نمی‌تواند ادعا کند که مسائلی مانند گرم شدن کره زمین، تغییرات آب و هوایی، آلودگی هوا، کاهش منابع سوخت فسیلی، تخریب اکوسیستم‌های بکر و دست نخورده، مختص کشورهای توسعه یافته است (گرینبرگ، ۲۰۰۸: ۲). در ایران نیز با توجه به مشکلات کم آبی و آلودگی هوا در بسیاری از شهرهای بزرگ، در سال‌های اخیر آگاهی نسبت به مسائل زیست محیطی افزایش یافته و تحقیقاتی نیز در این باره صورت گرفته است ولی آن چنان که در بخش "پیشینه تحقیق" نشان داده خواهد شد نتایج این تحقیقات متفاوت و بعضا متناقض است و جا دارد تحقیقات بیشتری در این زمینه صورت بگیرد.

طرح‌هایی ارائه می‌گردد که بر رفتار انسانها تمرکز دارد، به عبارت دیگر، رویکرد غالب در بین عالمان اجتماعی این است که برای حل مشکلات زیست محیطی، باید شیوه‌ها و رفتارهای تولیدی و مصرفی و هم چنین شیوه‌های سازمان اجتماعی و زندگی فردی به گونه ای تغییر یابد که در جهت رسیدن به سازگاری با محیط و تاثیر گذاری مثبت بر آن باشد (صالحی، ۲۰۱۰). نکته قابل توجه در این راستا این است که برای دست یابی به تغییرات رفتاری در ارتباط با موضوعی خاص شاید در ابتدا نیاز باشد که میزان دانش و اطلاعات افراد درباره آن مسأله بالا رود و نوع نگرش آنها نسبت به آن موضوع تغییر کند. بنابراین درک نگرش‌ها و دانش‌های زیست محیطی افراد به عنوان هدف اولیه محققان مطرح گشت. از این رو پیشنهاد شد که در راستای کمک به تحقیقات در زمینه فعالیت‌های زیست محیطی، تغییرات در چهار سطح باید صورت پذیرند. ابتدا دانش فرد می‌باید تغییر کند (آموزش)، سپس این تغییر در دانش می‌تواند موجب تغییر در نگرش افراد گردد، و از آن جایی که نگرش‌های افراد معمولاً پیش زمینه رفتار آنها است، تغییر در نگرش می‌تواند موجب تغییر رفتار آنها گردد و تغییر رفتار فردی موجب تغییر رفتار گروهی می‌شود (به نقل از جعفری نیا، ۱۳۹۱: ۹). البته باید خاطر نشان ساخت که برخی از پیش فرض‌های مستتر در این پیشنهاد (از جمله پیش فرض مبتنی بودن رفتار افراد بر نگرش‌های آنها) ممکن است به لحاظ تجربی درست از آب در نیاید. هم چنین باید اشاره کرد که دانش تنها عامل تاثیر گذار بر نگرش‌ها و رفتارهای زیست محیطی افراد نیست و متغیرهایی مانند سن،

۳- تحلیل یافته‌ها

جدول (۱) توزیع فراوانی پاسخگویان را براساس متغیرهای زمینه‌ای نشان می‌دهد آن چنان که از ارقام جدول شماره (۱) بر می‌آید، اکثر افراد نمونه آماری تحقیق از نظر سنی در حد متوسط و میان سالی بودند و اکثریت قریب به اتفاق آنها دارای میزان مناسبی (حداقلی برای اهداف این تحقیق) از تحصیلات بودند به طوری که تنها ۳/۲ درصد آنها داری تحصیلات

کمتر از دیپلم بودند. از نظر میزان درآمد خانوادگی نیز آمار نشان می‌دهند که خانواده‌های اصفهانی در حد متوسط هستند به صورتی که نزدیک به ۶۶ درصد آنها درآمدی بین یک تا دو میلیون تومان در ماه دارند. این مسأله با یافته‌های امیری اسفرجانی (۱۳۸۶)، رضایی (۱۳۸۳) و حقیقتیان و همکاران (۱۳۹۰) همخوانی دارد. جدول شماره (۲) آمار توصیفی متغیرهای مربوط به محیط زیست و دینداری را نشان می‌دهد.

جدول ۱- توزیع فراوانی پاسخگویان براساس متغیرهای زمینه‌ای

متغیر	گزینه‌ها	فراوانی	درصد
سن	زیر ۲۰ سال	۵۲	۱۳/۸
	۲۱-۳۰ سال	۷۶	۲۰/۲
	۳۱-۵۰ سال	۱۶۹	۴۴/۹
	۵۱- بالاتر	۷۹	۲۱/۰
جنسیت	زن	۱۷۵	۴۶/۵
	مرد	۲۰۱	۵۳/۴
درآمد ماهیانه (خانواده)	تا یک میلیون تومان	۴۶	۱۲/۲
	بین ۱ تا ۱/۵ میلیون تومان	۷۱	۱۸/۹
	بین ۱/۵ تا ۲ میلیون تومان	۱۷۷	۴۷/۱
	بالای ۲ میلیون تومان	۸۲	۲۱/۸
تحصیلات	زیر دیپلم	۱۲	۳/۲
	دیپلم و فوق دیپلم	۱۶۳	۴۳/۳
	لیسانس	۱۷۱	۴۵/۵
	فوق لیسانس و بالاتر	۳۰	۷/۹
تاهل	ازدواج نکرده	۹۱	۲۴/۲
	متاهل	۲۴۳	۶۴/۶
	بدون همسر (فوت یا طلاق)	۴۲	۱۱/۱

جدول ۲- آمار توصیفی متغیرهای زیست محیطی

متغیر	میانگین	انحراف معیار	دامنه	حجم نمونه
دانش زیست محیطی	۳/۱۸	۰/۴۵	۳/۱۱	۳۷۶
نگرش زیست محیطی	۳/۵۷	۰/۵۲	۵/۶۴	۳۷۶
رفتار زیست محیطی	۳/۰۸	۰/۴۷	۳/۱۱	۳۷۶
دینداری	۴/۹۲	۰/۵۸	۳/۶۱	۳۷۶

با توجه به پنج گزینه ای بودن سئوالات پرسشنامه، میانگین نظری هر متغیر عدد ۳ می‌شود بنابراین ارقام جدول (۲) نشان می‌دهند که شهروندان اصفهانی از نظر متغیرهای زیست محیطی در حد متوسط و از نظر میزان دینداری در حد متوسط رو به بالا هستند. جدول (۳) رابطه همبستگی متغیرهای مستقل با متغیر وابسته یعنی رفتار زیست محیطی را نشان می‌دهد.

جدول ۳- رابطه همبستگی متغیرهای مستقل و وابسته

متغیر	ضریب همبستگی	سطح معناداری	سطح خطا
سن	-۰/۰۱۹	۰/۰۰۰۳	۰/۰۵
تحصیلات	۰/۰۵۲	۰/۰۰۲۷	۰/۰۵
تاهل	-۰/۰۸۴	۰/۰۰۷۰	۰/۰۵
درآمد	-۰/۱۸	۰/۰۳۲۴	۰/۰۵
جنسیت	-۰/۲۱	۰/۰۴۴۱	۰/۰۵
دانش زیست محیطی	۰/۲۸۵	۰/۰۸۱۲	۰/۰۵
نگرش زیست محیطی	۰/۱۶۷	۰/۰۲۷۹	۰/۰۵
دینداری	۰/۲۴۹	۰/۰۶۲۰	۰/۰۵

ارقام جدول (۳) نشان می‌دهند که از بین متغیرهای مستقل، رابطه بین متغیرهای تحصیلات، درآمد، دانش زیست محیطی، نگرش زیست محیطی و دینداری با رفتارهای زیست محیطی معنادار بوده است و متغیرهای سن، جنسیت و تاهل بر رفتارهای زیست محیطی افراد تاثیری نداشتند. از بین متغیرهای تاثیر گذار، دانش زیست محیطی با ضریب تعیین $R=0/08$ و دینداری با ضریب تعیین $R=0/06$ بیشترین تاثیر را داشته اند.

۴- نتیجه گیری

نتایج تحقیق حاضر نشان داد دانش، نگرش، و رفتار محیط زیستی شهروندان اصفهان در حد متوسط است. این مسأله با یافته‌های شاهنوشی و عبداللهی (۱۳۸۶) که فرهنگ زیست محیطی شهروندان اصفهانی را با سه شاخص آگاهی، نگرش و رفتار زیست محیطی سنجیده بودند و میزان آن را در حد متوسط یافته بودند همخوانی دارد. در تحقیق حاضر رابطه سن با رفتار زیست محیطی معنادار بود که این مسأله با نتایج تحقیق

آمارنامه شهر اصفهان. (۱۳۹۱). فصل دوم: جمعیت شهرداری اصفهان، معاونت برنامه ریزی، پژوهش و فناوری اطلاعات، اداره آمار و تحلیل اطلاعات امیری اسفرجانی، زهرا. (۱۳۸۶). "تحلیل جامعه شناختی تاثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی" پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد دهاقان

جعفری نیا، غلامرضا. (۱۳۹۱). "بررسی عوامل جامعه شناختی موثر بر رفتارهای اجتماعی زیست محیطی (مطالعه موردی: کارکنان پارس جنوبی (عسلویه))" پایان نامه دکتری جامعه شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد دهاقان

حقیقتیان، منصور، حمید رضا صادقی، و عظیمه السادات عبداللهی. (۱۳۹۳). "پارادایم بوم شناختی جدید و رفتار مصرف انرژی (نمونه موردی: اصفهان)" فصلنامه علمی-پژوهشی جامعه و محیط زیست

حقیقتیان، منصور، فرشته حقیقت، سید رسول قریشی و پروانه محسنی. (۱۳۹۰). "تاثیر روابط خانوادگی بر بهداشت روانی فرزندان در شهر اصفهان" مجله تحقیقات نظام سلامت، سال هفتم، شماره ۳، مهر - آبان

رضایی، نرگس. (۱۳۸۸). "توزیع و ساختار طبقاتی شهر اصفهان و آثار اجتماعی آن" پایان نامه

کلانتری و همکاران (۲۰۰۷) و فرهمند و همکاران (۱۳۹۳) نا هم خوان است. هم چنین در تحقیق حاضر، رابطه بین جنسیت و رفتار زیست محیطی معنادار نبود که این مسأله با یافته‌های صالحی و پازوکی نژاد (۱۳۹۳) و شاهوشی و عبداللهی (۱۳۸۶) همخوان ولی با یافته‌های کلانتری و همکاران (۲۰۰۷) و شبیری و پراهاالادا (۲۰۰۷) غیر همخوان بود. بنابراین پیشنهاد می‌گردد تحقیقات بیشتری در این زمینه صورت گیرد تا نقش جنسیت با رفتار زیست محیطی روشنتر شود.

مسأله مهم در تحقیق حاضر رابطه معنادار دانش زیست محیطی و نگرش زیست محیطی، با رفتار زیست محیطی است که با یافته‌های صالحی و پازوکی نژاد (۱۳۹۳) ناهمخوان است و هرچند منطقی به نظر می‌رسد که نگرش افراد بر رفتار آنها بگذارد ولی باید ساز و کار این رابطه به صورت دقیق تر و تجربی مورد کنکاش قرار گیرد. متغیر دینداری که در این تحقیق بیشترین تاثیر را بر رفتار زیست محیطی داشته است در تحقیقات دیگر مورد بررسی قرار نگرفته و لازم است تاثیر این متغیر و ابعاد گوناگون آن نیز مورد بررسی‌های بیشتری قرار گیرد.

منابع

آقاسی، سعید، (۱۳۹۳). طراحی و ارائه الگوی توسعه فرهنگی کلان شهرها براساس رویکرد تلفیقی تفکر هوشمند و ظرفیت سازی فرهنگی (مورد مطالعه: شهر اصفهان) پایان نامه دکتری مدیریت و برنامه ریزی امور فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد علوم و تحقیقات اصفهان.

- کارشناسی ارشد جامعه شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد دهقان
- رنجبران، علی. (۱۳۹۳). "آخ اگه بارون برنه: رشد شهرنشینی و توزیع نامناسب جمعیتی یکی از عوامل بروز بحران آب در شهرهای ایران است". هفته نامه خبری - تحلیلی صدا، دوره جدید، شماره ۳، ۸ شهریور
- ساتن، فیلیپ دبلیو. (۱۳۹۲). درآمدی بر جامعه شناسی محیط زیست، ترجمه صادق صالحی، تهران: انتشارت سمت
- سراج زاده، سید حسن و محمد رضا پویا فر. (۱۳۸۶). "مقایسه تجربی سنجه‌های دینداری: دلالت‌های روش شناسانه کاربرد سه سنجه در یک جمعیت" مجله جامعه شناسی ایران. دوره هشتم، شماره ۴. شاهنشاهی، مجتبی و عظیمه السادات عبداللهی. (۱۳۸۶). "تحلیلی بر فرهنگ زیست محیطی مردم اصفهان و برخی عوامل موثر بر آن" مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، جلد ۲۳، شماره ۲
- صالحی، صادق و زهرا پازوکی نژاد. (۱۳۹۳). "تحلیل عوامل اجتماعی موثر بر نگرش و عملکرد زیست محیطی دانشجویان" جامعه شناسی کاربردی، سال ۲۵، شماره پیاپی ۵۵، شماره ۳، تابستان
- فرهمند، مهناز، کاوه شکوهی فر و حامد سیار خلیج. (۱۳۹۳). "بررسی عوامل اجتماعی موثر بر رفتارهای زیست محیطی (مورد مطالعه: شهروندان شهر یزد)" فصلنامه مطالعات جامعه شناختی شهری، سال چهارم، شماره دهم، بهار
- Dunlap, R.E. and Van Liere, K. (1978). "The New Environmental Paradigm: A Proposed instrument of and preliminary results". *Journal of Environmental Education*, v. 9
- Edelstein, M. (2002). "Contamination: The Invisible Built Environment." In R. Bechtel and A. Churchman (eds.). *Handbook of Environmental Psychology*. New York: Wiley
- Greenbert, A.H. (2008). "Motivating sustainable energy consumption in the Home". Dept. of computer science. University of Calgary, ABT 2 N1N4
- Haghighatian, M. (1988). "The relationship between selected social and environmental factors and Cancer mortality in South Dakota, 1960-1980" Ph.D. dissertation in sociology, South Dakota State University
- Kalantari, K, Fami, S. Asadi, H., and Mohammadi, H.M.. (2007). "Investigating factors affecting environmental Behavior in Urban Residents. A case study in Tehran city-Iran" *American Journal of Environmental Sciences*, v.3, n.2
- Kemp, D. (2004). "Environmental Issues and the Environmental Movement in the

- on environmental attitude of teachers in India and Iran”. Journal of environmental science technology, V. 3, n. 4
- Weeks, J.R. (2011). Population: An Introduction to Concepts and Issues. 11th edition. New York: Cengage Learning publishing
- 20th century” Journal of Environmental Issues, v. 33, n. 2
- Salehi, S. (2010). People and the environment: A Study of environmental attitude and Behavior in Iran. Lambert Academic Publishing
- Shobeiri, O. and Prahalada. (2007). “ the influence of gender and type of school

